

РОЗДІЛ II. ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ ОСВІТИ ТА ЗАГАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

УДК 272/273 : 572 : [37] : [27 – 789.5]

Руслан Басенко

Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка
ORCID ID 0000-0001-9760-6321

«ПРОЧАНИН КАТОЛИЦЬКОГО РЕНЕСАНСУ»: СТАНОВЛЕННЯ ДУХОВНО-ПЕДАГОГІЧНИХ ТА ЕТИКО-АНТРОПОЛОГІЧНИХ ІДЕАЛІВ ІГНАТІЯ ЛОЙОЛИ У РЕЦЕПЦІЯХ АКАДЕМІЧНОЇ ТА КОНФЕСІЙНОЇ ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ТРАДИЦІЇ

У запропонованому дослідженні на основі вивчення академічного й конфесійного історико-педагогічного доробку з анонсованої теми, розкрито християнсько-гуманістичні та філософсько-антропологічні джерела, конкретизовано соціокультурні умови, обґрунтовано об'єктивні й суб'єктивні чинники становлення педагогічної ідентичності та освітньо-виховних практик засновника католицького ордену єзуїтів Ігнатія Лойоли – духовного лідера, геніального організатора й розважливого наставника молоді, який, називаючи себе прочанином, теоретично вибудував і реалізував глибоко продумані духовно-педагогічні смисли, втілення яких стало міцною основою т.зв. католицького Ренесансу, значно послужило переконливим успіхам посттридентського поступу католицької освіти і молодіжної політики.

***Ключові слова:** Ігнатій Лойола, орден єзуїтів, ігнатіанська педагогіка, «нове благочестя», «освічене благочестя», християнський гуманізм, «паризький метод», молодіжна політика, історіографія, педагогіка молитви, духовно-педагогічні смисли.*

Постановка проблеми. Кожен із нас, незалежно від віку, соціального статусу чи інтелектуально-особистісного потенціалу, зіштовхується зі складнощами впорядкування свого життя, проблемами ціннісно-сміслового самовизначення, очевидною необхідністю надання пріоритетності істотному та другорядності зайвому, пошуком свого, ідентичного, унікального й неповторного стилю спілкування, поведінки, діяльності, взаємин, прагненням відшукати своє покликання в суспільстві та обґрунтувати мотивацію для досягнення особистісного успіху. Більше того, у наші дні особливого значення набуває завдання досягнення людиною майстерності прийняття вольових, упевнених, зважених і відповідальних рішень, побудови індивідуальних життєвих маршрутів, вироблення амбітних і багатопланових підходів до розв'язання актуальних проблем сьогодення.

У такі моменти гостро відчувається інтерес та виправдана необхідність у зверненні до життєвого досвіду й історій успіху світових лідерів, видатних історичних особистостей, яким удалося успішно відповісти на запити свого

часу, діяльність яких була сповнена творчого потенціалу, а вчинки – викликають небезпідставне захоплення, достойні стати джерелом невичерпного натхнення, предметом глибокого переосмислення та творчого наслідування.

В історії становлення європейської цивілізації, добою, лідери якої змінили світ, зокрема, було XVI століття – період динамічного переходу від Середньовіччя до Нового часу. Знаковою постаттю з-поміж релігійних лідерів та організаторів педагогічної діяльності того часу був засновник і перший генерал ордену єзуїтів (Товариства Ісуса), іспанський дворянин Ігнатій Лойола (1491–1556 роки).

Аналіз актуальних досліджень. Вивченню творчо-педагогічної спадщини та суспільно-педагогічних ініціатив Ігнатія Лойоли присвячений значний за обсягами й широтою академічних зацікавлень спектр історіографічної єзуїстики, яка містить низку галузевих конотативних структур – історичні, історико-педагогічні, філософські, релігієзнавчі, культурософські, джерелознавчі, герменевтичні та богословсько-теологічні студії. Передусім, історична довідка про Ігнатія Лойолу містилася у працях із загальної історії Контрреформації та ордену єзуїтів. Це наукові доробки В. Бангерта, Р. Бірелея, Т. Блінової, Г. Бьомера, Г. Вдовіної, А. Вульфюса, Р.-Ф. Гетте, Т. Гризінгера, Ж. Губера, М. Інглота, В. Кіку, Ж. Лакутюра, Р. Марека, М. Мелеші, Д. Мітчела, Г. Моно, М. Муллета, Д. Міхневича, Дж. Оліна, А. Папазової, Н. Свиридової, С. Сєрякова, М. Філіппсона, К. Харламповича, К. Холіса та інших. Безпосередньо історичний портрет Ігнатія Лойоли був предметом дослідження таких науковців, як О. Андреев, О. Биков, Дж. Бродрік, А. Марек, Дж. Меллі, Б. Муни, А. Перроа, М. Пусел, Х. Ранер, Л. Ранке, П. де Рібаденейра, В. Цветов (цілісно вивчали життя та діяльність першого єзуїта), Р. Барт, Ж. де Гібер, Ф. Імода, Ш. Кіхле, А. Коваль, Х. Меллоні, Дж. Оммен (розкривали зміст духовно-інтелектуальної спадщини засновника єзуїтів). Крім того, історики осмислювали модернізаційні заходи Ігнатія Лойоли щодо переоблаштування католицької релігійної моделі (М. Вебер, А. Гарнак, Д. Шмонін), досліджували його внесок у ґенезу педагогічної системи Товариства Ісуса (Г. Ганс, П.-Х. Кольвенбах, В. Лявшук, Г. Навольська, А. Темкін, К. Шмідт), співставляли Ігнатія Лойолу з відомими релігійними лідерами (П. Біциллі, В. Бачинін, В. Майєрс), висвітлювали особливості його світогляду й суспільно-релігійних поглядів (А. Дем'янович, І. Ісіченко, Г. Кольб, Т. Шевченко та інші).

Утім, попри значну увагу вчених до історичного портрета Ігнатія Лойоли та безсумнівну репрезентативність існуючих наукових доробків, все ж його постать залишається доволі неоднозначною, дедалі частіше викликає жвавий інтерес та гостру дискусію як на зарубіжних, так і на вітчизняних історико-педагогічних і релігійних форумах. Більше того, окремі аспекти діяльності Ігнатія Лойоли залишаються поза увагою дослідників або ж вивчені спорадично. Це, насамперед, історико-

педагогічні виміри ціннісно-смыслових ідеалів та духовно-педагогічних ініціатив Ігнатія Лойоли, соціокультурна інтерпретація його творчо-педагогічної спадщини в контексті християнсько-гуманістичних та ренесансних освітньо-виховних пріоритетів ранньомодерної доби.

Значно сприятиме розкриттю основних положень нашого дослідження введення в текст цієї статті історичних джерел, які представлені духовно-інтелектуальною спадщиною Ігнатія Лойоли: актовими, нормативно-правовими, гомілетичними, епістолярними й наративними творами. Серед них варто назвати «Духовні вправи», «Автобіографію» («Спогади», «Заповіт прочанина»), «Духовний щоденник», «Конституції Товариства Ісуса», «Статут ордену єзуїтів». Крім того, слід залучити й доступне нам коло листів, повчальних і духовних настанов першого єзуїта, як-от «Листи про гуманізм», «Як спілкуватися» тощо.

Мета статті вбачається в синтезному представленні існуючих рецепцій академічної та конфесійної історіографії щодо особливостей формування етико-антропологічних і духовно-педагогічних ідеалів Ігнатія Лойоли, визначенні місця в його педагогічному мисленні та ціннісно-смыслових пріоритетах гуманістичних магістралей і гуманітарно-педагогічного контексту європейського Відродження.

Хронологічні межі дослідження охоплюють два виміри: а) конкретноісторичний, тобто добу безпосереднього формування світоглядних засад і становлення педагогічного мислення Ігнатія Лойоли (кінець XV – початок XVI століття); б) історіографічний, пов'язаний із формуванням предметного поля й розвитком наукових досліджень і конфесійних осмислень життя і суспільно-педагогічної діяльності Ігнатія Лойоли (остання третина XVI століття¹ – 2017 рік).

Методи дослідження. В основі роботи – історико-педагогічний та соціокультурний теоретико-методологічні підходи. Дослідження ґрунтується на принципах історизму, об'єктивізму, багатофакторності, системності, світоглядного плюралізму та конфесійної нейтральності, що дало змогу експлікувати анонсовану тему уникаючи тенденційних, заангажованих і необґрунтованих суджень. Дотримання вказаних принципів стало можливим завдяки використанню загальнонаукових і спеціальних методів наукового дослідження, як-от історико-педагогічного відтворення, історичного, описового, аналітико-синтетичного, герменевтичного, логічного та системно-структурного.

Виклад основного матеріалу. Невід'ємною складовою частиною європейського та світового освітньо-педагогічного ландшафту вже близько п'яти століть поспіль є духовно-педагогічна, академічно-інтелектуальна, місіонерська й соціальна ініціатива католицького ордену єзуїтів. Засновником і натхненником, харизмою і запалом, апостолом та ідеєю товариства був

¹ Першою офіційною біографією Ігнатія Лойоли вважається праця Педро де Рібаденейри (1572 рік)

іспанець Ігнатій Лойола, духовно-педагогічні та етико-антропологічні ідеали якого відіграли смислотворчу, а організаційно-педагогічні заходи – інституційну роль у заснуванні та реалізації широких освітньо-виховних і наставницьких практик ордену єзуїтів щодо організації піклування про духовне і професійне становлення ранньомодерної європейської молоді.

Соціокультурний фон формування духовно-педагогічного мислення й ціннісно-смилових координат першого єзуїта, на наш погляд, був досить багатовимірним. На нього чинили вплив як об'єктивні тенденції суспільного розвитку країн Західної Європи ранньомодерної доби, інтелектуальні рухи та реформаційні течії, так і суб'єктивний досвід власних переживань, ціннісно-педагогічні уроки життєвого шляху, їхнє переосмислення під кутом зору духовних пріоритетів і християнських чеснот.

Світсько-аристократичне виховання. Відомо, що життєвий шлях засновника ордену єзуїтів розпочався в аристократичному середовищі пізньосередньовічної Іспанії. Ігнатій (повне ім'я – Ініго Лопес де Рекальдо де Он'яс-і-Лойола) народився в 1491 році в іспанській провінції Гвіпускоа у фортеці Лойола. Родина Ігнатія належала до стародавнього лицарського роду, брала активну участь у державному, суспільному й церковно-релігійному житті тогочасних Піринеїв. Під впливом аристократичного виховання, педагогічні критерії якого зосереджувалися навколо світських ідеалів лицарської культури, формувалися й цінності Ігнатія. Він високо ставив такі чесноти, як дисциплінованість, тактовність у взаєминах, надійність, значної уваги надавав слову честі, положенню в суспільстві, лицарство вимагало конкретних дій, соціальної участі, шляхетна культура викликала в юнака інтерес до похвал і світських радощів [9, 14, 17]. Цілком очевидно, що тогочасні традиції світського виховання вияскравили в системі ціннісно-смилових, а згодом педагогічних пріоритетів Лойоли такі чесноти, як активність та ініціативність, небайдужість і завзятість, працелюбство й запал, він переконався у важливості тілесних сил, мужності та вольових зусиль, у нього з'явився інтерес до належного визнання та суспільного винагородження за натхненну працю.

Релігійне виховання. Молоді роки Ігнатія Лойоли припали на розквіт в Іспанії правління католицьких королів, країна цілком небезпідставно володіла статусом найрелігійнішої держави Західної Європи. Родина Лойоли, як і більша частина іспанського суспільства, була глибоко віруючою, брала активну участь у вшануванні католицьких свят, молитовних процесіях, релігійних прощах, дотримувалася всіх традицій католицького благочестя. Цілком закономірним було те, що Ігнатій Лойола з раннього дитинства був знайомий із християнськими цінностями, дотримувався католицької обрядовості. Знав Лойола і про інший бік тогочасного католицизму, про інституційну кризу Апостольського престолу, про розклад внутрішньоцерковного життя [9, 20]. Відтак, релігійне виховання та

знайомство зі станом духовного й інституційного життя католицької церкви не лише сформувало в молодого Ігнатія духовно-моральні основи релігійної ревності та християнської побожності, але і заклало підстави для його майбутніх міркувань про необхідність перегляду ідеологічно-інституційних засад католицької освіти й виховання, результатом яких стала ігнатіанська духовно-педагогічна концепція, педагогіка молитви, духовних вправ, наставницької харизми та молодіжної ініціативи.

Духовно-педагогічні ідеї «Нового благочестя» («Devotio Moderna»).

Розглядаючи ідейно-інтелектуальну панораму формування педагогічного мислення Ігнатія Лойоли, насамперед, слід звернути увагу на вплив на першого єзуїта проторенесансного релігійно-просвітницького руху «Нового благочестя» («Devotio Moderna»). Відомо, що цей напрям пізньосередньовічної суспільної думи та освітньо-просвітницької ініціативи виник наприкінці XIV століття в північних провінціях Нідерландів. Його ідеологи запропонували нову систему морально-етичних і духовно-педагогічних ставлень до церковної традиції, Бога і Людини, тим самим заклавши фундаментальні основи «християнського гуманізму» Північного Відродження. «Нове благочестя» збагатило тогочасну ідеологію думкою про практичну діяльність як основну християнську чесноту, положенням про зусилля, працю, духовно-моральне самовдосконалення та мобілізацію духовних сил людини як головні умови зростання особистості, ідеєю єдності освіти та християнської духовності [7, 183–184].

Про те, що засновнику єзуїтів були відомі основоположні ідеї «Нового благочестя» свідчать записи в «Заповіті прочанина». У джерелі зазначалося, що Лойола, подорожуючи до Монтсеррату (1522 рік), сповідався у благочестивого духівника, очевидно француза Жана Шанона, який розповів йому про програмну працю руху «девотон» «Про наслідування Христа» («Imitatio Christi») Ф. Кемпійського [8, 16–17]. Варто підкреслити, що «Нове благочестя» мало яскраво виражену етичну орієнтацію, у центрі його уваги було положення про моральну боротьбу. Антропологічний ідеал учення – істиний християнин, який перебуває у постійній боротьбі з пристрастями, неухильно йде по шляху самовдосконалення, яке, у свою чергу, розглядалося рухом «девотон» як індивідуальний акт. Так, в ідеології нідерландського релігійно-етичного вчення зародилася ідея індивідуального благочестя, яка, без сумніву, заклала ціннісно-сміслові основи ренесансного гуманізму [6, 9]. Приміром, у творі «Про наслідування Христа» зазначалося: «Будь ревним до успіху, отримаєш нагороди за свою працю. Стережись безтурботності. Той досягає вершин доброчесності, хто мужньо йде до перемоги. Запалюйся душею наслідувати добрі приклади. Яка шкода не дбати про справу свого покликання!» [15, 36–37].

Рух «девотон» збагатив ігнатіанський педагогічний ідеал традиційно-християнськими за ідейними джерелами, але новими, світськими за своєю

принциповою сутністю етико-антропологічними положеннями про необхідність активної діяльності людини, інтересом до добрих і благочестивих справ, цінністю діяльного запалу та побожної ініціативи. Місце найважливіших чеснот було відведено працьовитості й активності, рішучості та зусиллям, розважливості й раціональності, небайдужості та ревності. Ігнатій Лойола рішуче засудив неробство, надмірний аскетизм і умертвіння тілесних сил, які були середньовічною перепоною на шляху до оновленого католицизму, нового звучання набули талант і обдарування особистості, тілесна сила та увага до зовнішнього вигляду як умови ефективної суспільно-педагогічної ініціативи. Статус головної духовно-педагогічної чесноти було закріплено за діяльною побожністю, яка, синтезувавши аскетизм схоластичного середньовіччя та індивідуалізм Ренесансу, унормувала споглядання й дію, які в єзуїтській інтерпретації взаємно доповнили та збагатили одне одну.

Активний характер духовно-педагогічної ініціативи Товариства Ісуса Лойола анонсував у програмно-інституційних документах ордену. «Спільнота, – зазначалося у «Формулах інституту Ігнатія», – заснована головно з метою докласти особливих зусиль для поступу душ у християнському житті та науці. Ті, хто долучаються до нас ... повинні вдень і вночі бути готовими виконувати нелегке завдання свого покликання» [16, 3, 7]. Тому, цілком обґрунтованим видається висновок зарубіжного культуролога П. Біциллі про те, що виховним ідеалом ігнатіанської педагогіки було формування практика і діяча [3, 206]. Відомо, що в Середньовіччі життя проведене у спогляданні («*vita contemplation*») вважалося ідеальною сутністю, вершиною святості, мірою мудрості, а тому цінувалося набагато вище за життя діяльне («*vita active*»). Ігнатій Лойола сформулював нову суспільно-релігійну концепцію «святості в діяльності» [3, 216] або «споглядання в діяльності» («*contemplativus in actione*») [9, 136], тим самим синтезувавши два образи християнського життя й заснувавши новий тип ченця і духовного наставника [13, 244]. Істотним було і те, що перший єзуїт не лише ідеологічно вибудував модель активної духовності («*active spirituality*»), але й обґрунтував педагогічну систему методів та форм її реалізації в тогочасній європейській молодіжній політиці Товариства Ісуса [21, 18].

Ренесансні та християнсько-гуманістичні традиції академічного життя іспанських університетів. Упровадженням в єзуїтську педагогічну концепцію престижу педагогічних цінностей європейського гуманізму Товариство Ісуса значною мірою завдячує навчанню Ігнатія Лойоли в гуманістичному середовищі іспанських університетів в Алкалі (1526 рік) і Саламанці (1527 рік), яке він розпочав у досить зрілому, як для шкільництва, віці – в 35 років [8, 62].

У той же час, в історичній та конфесійній єзуїтиці немає однозначної відповіді на питання, коли і в якій мірі Лойола вивчав етико-дидактичні

трактати гуманістів. Приміром згадуваний вже Ш. Кіхле писав, що «Керівництво для християнського воїна» («Enchiridion militis christiani») Еразма Роттердамського Ігнатій прочитав не пізніше того часу, коли перебував в Алкалі, проте з часом відклав його в сторону [9, 46]. Натомість католицький теолог Ж. де Гібер наводив історичні свідчення про те, що Ігнатій Лойола, перебуваючи в Алкалі, хотів прочитати Еразма, проте почувши, що з приводу цього автора є сумніви, вирішив ніколи його не читати, сказавши, що є достатньо книг, які не викликають жодних сумнівів [5, 598].

Як бачимо, Ігнатій Лойола, будучи ревним християнином та активним поборником католицької традиції, обережно ставився до творчої спадщини гуманістів. У той же час, ідейно-інтелектуальна сила, історична своєчасність та смислова справедливість духовно-педагогічних ідей європейського гуманізму, який ставав міцною основою інтелектуального, передусім, академічного життя Західної Європи, не залишали можливостей для ігнорування його освітньо-виховних впливів, а відтак педагогічні новації гуманістичних наставників здобували все більше перспектив стати впізнаваними в ідеологічно-інституційних засадах педагогічної ідентичності ігнатіанської освітньої системи.

З-поміж гуманістичних ідей освіти й виховання, передусім, єзуїти звернули увагу на еразмівський виховний ідеал «*pietas litterata*» («освіченого благочестя»). Його виховними модусами вважалося три чесноти: знання латини, що в тогочасних поняттях урівнювалося з освіченістю, діяльна побожність і вміння скрізь поводити себе належним чином. Ренесансна людинотворча програма вимагала від особистості високих моральних якостей, належної освіти, закликала кожного зусиллям власної волі, напруженої та самовідданої праці розкрити всі здібності й обдарування. Розбудову відповідних чеснот єзуїти проголосили пріоритетами свого піклування про світ європейської молоді [20, 12].

Ідейно-педагогічні та релігійно-моральні положення християнського гуманізму були відтворені й в етико-антропологічному вченні Ігнатія Лойоли, соціально-філософські аспекти якого вже були предметом наших досліджень [1]. З одного боку, Лойола цілком теоцентрично зазначав: «Людина створена для того, щоб хвалити Господа Бога свого, шанувати Його та слугувати Йому, через що врятувати свою душу» [11, 424]. Для першого єзуїта, Бог – головна спрямовуюча та цілеформуєча сила: «Господь, – згадував іспанець про свій життєвий шлях у третій особі, – допомагав йому, спонукаючи до думок..., приносячи велику втіху і даруючи рішучість» [8, 6, 39]. Важливо підкреслити, що для Ігнатія Лойоли вплив Бога був перш за все педагогічним: «Бог, – згадував Лойола, – ставився до нього так, як шкільний учитель ставиться до дитини, яку навчає» [8, 26]. Поряд із цим, Лойола цілком у дусі християнсько-гуманістичної ідеології визнавав свободу волі, раціональність та власні

зусилля головними чеснотами особистості. У «Духовних вправах» Ігнатій закликав: «Нехай кожна людина переможе саму себе та впорядкує своє життя силою власного вольового рішення, вільного від будь-яких неспорядкованих пристрастей» [11, 423]. Тобто, проголошення необхідності користування людиною свободою волі, реалізація індивідуального цілепокладання, смислова раціональність та докладання зусиль для впорядкування власного життя – ключова духовна інтенція та педагогічна мета антропологічного вчення Ігнатія Лойоли. За оцінкою М. Вебера, перший єзуїт перетворив християнську аскезу на систематичний метод раціональної поведінки, метою якої було подолання природного стану, звільнення людини від ірраціональних інстинктів і підпорядкування життя планомірному прагненню, а людські дії – постійному самоконтролю й перевірці їхньої етичної значимості. Мету аскези єзуїти побачили у створенні умов для діяльного та осмисленого життя [4, 202–203].

Сучасний дослідник Товариства Ісуса Д. Шмонін стверджував, що Ігнатій Лойола зумів дати відповідь на вимогу епохи Відродження: увага до індивідуальності, до особистості, визнання її активності, ініціативності та зусиль як головних духовно-моральних показників. Відтак, єзуїт поєднував особисту свободу й готовність діяти конформно, волонтаризм та виконання імперативів. Кожен член ордену єзуїтів відчував себе соціальним атомом, при цьому усвідомлюючи, що орден регламентує усе його життя [19, 75].

Студії Паризького університету та «Modus Parisiensis». Відтворення в дидактично-виховній системі чину святого Ігнатія набули й освітньо-філософські та інституційно-організаційні засади «паризького методу». З його освітніми пріоритетами Ігнатій Лойола зіштовхнувся під час навчання в Сорбоні. З лютого 1528 року він розпочав вивчати гуманітарні науки (латину та trivium і quadrivium) у колегії Монтеґ'ю, а з жовтня 1529 року філософію і теологію в колегії святої Варвари Паризького університету. По завершенні навчання йому було присвоєно спочатку ступінь бакалавра, згодом ліценціата, і лише 1535 року – магістра [9, 44–45]. У роки навчання Ігнатія в Сорбоні там перебував Еразм Роттердамський та Жан Кальвін, а університетська атмосфера створювала передумови для зустрічі схоластичної науки та щойно народженого гуманізму [9, 46; 8, 77].

За системою «Modus Parisiensis» реалізовувалася гуманістична ідея організації навчання від простого до складного (від гуманітарних класів до філософії і теології), значна увага приділялася виховному складнику освітнього процесу, гуманітарній підготовці (насамперед, опанування латини), активному навчанню через диспути, публічні виступи, власну літературну творчість [17]. Про вплив «паризького методу» на становлення педагогічного мислення Ігнатія Лойоли свідчить те, що його освітні принципи стали основою ранніх єзуїтських шкіл, задали тон і структуру ігнатіанської освіти (саме в академічному стилі Паризького університету,

зокрема, було засновано в 1551 році Римський колегіум Товариства Ісуса (Collegium Romanum)).

Освітні стратегії посттридентської духовності. Вагому роль у генезі педагогічних ідей Ігнатія Лойоли відіграли постанови Тридентського собору (Concilium Tridentinum) – XIX Вселенського зібрання католицької церкви 1545–1563 років, метою якого було вироблення компромісних позицій між ригористичними католиками та Реформацією щодо догматичних питань віровчення, канонічних, ідеологічних, інституційних та організаційно-педагогічних основ оновленої моделі католицизму. Тридентський собор – один з-поміж ключових пунктів історії як католицької церкви, так і всього західного світу. Його рішення не лише сформували теоретичні основи Контрреформації, але й визначили модель нової, «виправленої» католицької церкви [19, 65]. З-поміж головних реформ собору – декрет про священство, прийнятий на XXIII сесії в липні 1563 року. Відповідно до його положень, єпископи зобов'язувалися перебувати у своїх єпархіях, а для підготовки священників запроваджувалися семінарії. До таких колегій приймали дітей віком від 12 років, які вміли читати і писати, демонстрували природні здібності щодо перспектив майбутнього церковного служіння. Крім того, у документі містилися правила поведінки вихованців, зміст навчального процесу, особливості механізмів фінансування та управління навчальними закладами [18, 31–34]. Як бачимо, Тридентський собор високо оцінив роль освіти для внутрішньокатолицької реформи, чим фактично заклав основи нової соціокультурної й педагогічної діяльності – молодіжної політики, реалізація якої була зініційована Ігнатієм Лойолою, а ефективність ігнатіанської педагогіки, у свою чергу, сприяла утвердженню оновленої католицької духовно-педагогічної парадигми.

Ціннісно-педагогічні уроки життєвого досвіду першого єзуїта. У низці духовно-педагогічних ідей ігнатіанської педагогіки пильним оком можна розгледіти й досвід переосмислення Ігнатієм Лойолою власного життєвого шляху, що підтверджує існуючі рефлексії наукової і конфесійної історіографії про формування ціннісно-педагогічних смислів орденських молодіжних ініціатив у тісному зв'язку з духовно-педагогічним досвідом та індивідуальним життєвим шляхом засновника єзуїтів.

Так, приміром, тривалий аскетизм Ігнатія Лойоли в Манресі, під час прощ до Єрусалиму та в Барселоні не минув безслідно. У «прочанина» значно погіршилося здоров'я. «Він, – зазначалося в «Заповіті», – мав серйозні клопоти зі своїм шлунком. П'ятнадцять днів його мучив біль, який не минав понад годину та викликав у нього пропасницю» [8, 75]. Відтак, як вказані особисті причини, так і смислові настрої епохи вмотивували Ігнатія Лойолу, раніше ревного аскета, виробити нове ставлення до тілесних сил та здоров'я, зміст яких став основою фізичного виховання як невід'ємного складника ігнатіанської педагогіки.

Інформативно багатим та репрезентативним щодо ігнатіанських ідей фізичного виховання та піклування про тілесні сили був лист першого єзуїта Франциску Борджа, герцогу Гандійському (Рим, 20 вересня 1548 року). «Коли я дізнався, – пише Лойола, – якої згоди Вам вдалося досягти щодо духовних і тілесних предметів, я отримав гарну нагоду радіти в Господі нашому. Слід оберігати й зміцнювати шлунок та інші природні сили, а не послаблювати їх. Не давайте можливості тілесній природі слабіти. І душа, і тіло даровані нам Творцем, і перед Ним нам належить звітувати. Хоч раніше я всіляко підтримував піст та утримання, в майбутньому схвалювати їх не буду, адже бачу, що через надмірні пости шлунок не може розвиватися природно [12, 367–368].

Раніше ми вже звертали увагу на те, що єзуїти схвально відгукнулися на ренесансні положення про важливість піклування про тілесні сили та здоров'я молоді [2]. Так, у «Конституціях Товариства Ісуса» така ініціатива пояснена таким чином: «Надмірна турбота про потреби тіла гідна осуду, проте належне піклування про здоров'я та фізичну силу, необхідні для служіння Богові, заслуговує похвали. Фізичні вправи, які зміцнюють дух і тіло є, зазвичай, доречними для всіх, навіть для тих, хто займається переважно розумовою працею» [10, 125–126]. У «Духовних вправах» Ігнатій Лойола згадував такі фізичні вправи, як прогулянка, ходіння та біг [11, 415, 429]. Крім того, у шкільному статуті ордену «Ratio studiorum» особлива увага приділялася відпочинку молоді: «У заняттях науками, – зазначалося в документі, – крім наполегливості, особливо необхідний ще й відпочинок. Щорічні загальні вакації («vacationibus») (канікули) нехай будуть не коротші за місяць, але не довші за два місяці. Нехай кожного тижня принаймні один день буде відведено для відпочинку» [14, 56, 58]. Крім того, у структурі єзуїтської школи існувало «внутрішнє подвір'я» («atrium») – місце для фізичних вправ та відпочинку орденської молоді [14, 40].

Дещо подібний взаємозв'язок вбачається між складним життєвим досвідом власного шкільництва Ігнатія Лойоли та заснуванням освітньої місії Товариства Ісуса. Відомо, що Лойола вперше сів за шкільну парту у 35 років, а фактично впродовж усього життя відчував нестачу знань, постійно наштотував на спорадичність власного знання латини. Натомість заснований Ігнатієм орден, реалізував свої духовно-педагогічні смисли, передусім, у галузі гуманітарної освіти ранньомодерної європейської молоді.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Як бачимо, духовно-педагогічні та етико-антропологічні ідеали Ігнатія Лойоли, що стали ціннісно-смісловим фундаментом єзуїтської молодіжної політики, значною мірою були закладені його індивідуальним життєвим досвідом, практиками глибокого переживання та осмислення соціокультурної ситуації епохи, пошуками нових духовних, культурних та педагогічних смислів. Віхи життя та умови становлення Ігнатія Лойоли стали постачальниками ідей, а творча

інтерпретація життєво-педагогічних уроків – цінностей та координат для моделі ігнатіанської педагогіки. В її структурі впізнаваним став відомий Лойолі зі студентських років «паризький метод», у принципах – пізньосередньовічні ідеї «нового благочестя», ренесансні і християнсько-гуманістичні цінності «освіченого благочестя», у місії – духовно-педагогічні пріоритети католицької традиції, у візіях – освітньо-виховні стратегії посттридентської духовності, в акцентах – ціннісно-педагогічні уроки індивідуального досвіду Ігнатія Лойоли, його чесноти та духовна харизма. Втім, представлене бачення генези духовно-педагогічних та етико-антропологічних ідеалів першого єзуїта, не вичерпує всіх аспектів теми, адже формування педагогічної духовності Ігнатія Лойоли було педагогічно-процесуальним, він постійно збагачував власний досвід духовного зростання та вдосконалював методи педагогічного наставництва. На подальше дослідження, приміром, може заслуговувати тема педагогіки молитви Ігнатія Лойоли, або ж цілісне представлення ренесансної ідентичності ігнатіанської педагогіки, обґрунтування соціокультурних і педагогічних вимірів духовності перших отців ордену єзуїтів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Басенко Р. О. Антропологічне вчення ордену єзуїтів у контексті формування цінностей сучасної молоді: соціально-історичний дискурс / Руслан Олександрович Басенко // Придніпровські соціально-гуманітарні читання: матеріали III Всеукр. наук. конф. з міжнар. участю, Дніпропетровськ, 2 листопада 2014 року: у 4 ч. – Дніпропетровськ: Інновація, 2014. – Ч. 1. – 2014. – С. 104–107.
2. Басенко Р. О. Історична ретроспектива здоров'язберігаючої теорії та практики в освітній молодіжній політиці ордену єзуїтів (XVI ст.) / Руслан Олександрович Басенко // Навколишнє середовище і здоров'я людини: матеріали VII Всеукр. наук.-практ. семінару, Полтава, 29–30 вересня 2013 року. – Полтава: Астроя, 2014. – С. 215–220.
3. Бицилли П. М. Место Ренессанса в истории культуры / П. М. Бицилли; сост., предисл. и коммент. Б. С. Кагановича. – СПб.: Мифрил, 1996. – 256 с.
4. Вебер М. Религиозные идеи и интересы / М. Вебер // Религия и общество. Хрестоматия по социологии религии: [учеб. изд. для высш. учеб. завед.] / сост. В. И. Гараджа, Е. Д. Руткевич. – М.: Наука, 1994. – С. 198–208.
5. Гибер Ж. Духовность Общества Иисуса. Исторический очерк / Ж. де Гибер; пер. с итал. В. Басмова. – М.: Институт философии, теологии и истории св. Фомы, 2010. – 680 с.
6. Григорьева И. Л. Эразм Роттердамский и духовная культура Нидерландов XIV – XV вв. / И. Л. Григорьева // Вестник Новгородского гос. ун-та. Сер.: Ист. науки. – 2000. – № 15. – С. 8–15.
7. Гурьянова Т. Н. «Новое благочестие» и его роль в становлении гуманистического движения в Германии / Т. Н. Гурьянова // Вестник Казанского технологического ун-та. Сер.: Ист. науки. – 2010. – № 3. – С. 182–185.
8. Заповіт прочанина: Автобіографія святого Ігнатія Лойоли, засновника Єзуїтів / пер. з англ. А. Маслюх. – Львів: Свічадо, 2003. – 98 с.
9. Кихле Ш. Ігнатий Лойола. Учитель духовности: пер. с нем. / Ш. Кихле. – М.: Истина и Жизнь, 2004. – 208 с.

10. Конституції Товариства Ісуса та їх Додаткові Норми / пер. з англ. А. Маслюх. – Львів : Свічадо, 2005. – 532 с.
11. Лойола И. Духовные упражнения / И. Лойола ; пер. с лат. С. Лихаревой // Орден иезуитов : правда и вымысел : сборник / сост. А. Лактионов. – М. : АСТ МОСКВА, 2007. – С. 413–528.
12. Лойола И. Письмо Франциску Борджа, герцогу Гандийскому (Рим, 20 сентября, 1548 г.) : пер. с исп. / И. Лойола // Св. Игнатий Лойола. Духовные упражнения. Духовный дневник. – М. : Институт философии, теологии и истории св. Фомы, 2006. – С. 366–369.
13. Омэнн Дж. Христианская духовность в католической традиции / Дж. Омэнн ; пер. с англ. Н. Вакуленко. – Рим ; Люблин : Изд-во Святого Креста, 1994. – 415 с.
14. Ratio studiorum : Уклад студій Товариства Ісусового. Система єзуїтської освіти / пер. з лат. Р. Паранько ; пер. з англ. А. Маслюх. – Львів : Свічадо, 2008. – 252 с.
15. Фома Кемпийский. О подражании Христу / Фома Кемпийский ; пер. с лат. К. П. Победоносцева. – Одесса, 2007. – 154 с.
16. Формули інституту Товариства Ісуса, схвалені і підтверджені папами Павлом III і Юлієм III / пер. з англ. А. Маслюх // Конституції Товариства Ісуса та їх Додаткові Норми. – Львів : Свічадо, 2005. – С. 3–13.
17. Шевченко Т. М. Гуманістичні засади єзуїтської освіти [Електронний ресурс] / Т. М. Шевченко // Релігія в Україні : [web-сайт]. – 20.01.2011. – Ел. текст. дан. – Режим доступу : <http://www.religion.in.ua>. – 31.01.2017.
18. Шмогрунов З. Тридентский собор / З. Шмогрунов // Труды Киевской Духовной Академии. – 1863. – Сентябрь – С. 4–61.
19. Шмонин Д. В. В тени Ренессанса : вторая схоластика в Испании / Д. В. Шмонин. – СПб. : Изд-во С.-Петербург. ун-та, 2006. – 277 с.
20. Яковенко Н. М. Латинське шкільництво і «шкільний гуманізм» в Україні кінця XVI – середини XVII ст. / Н. М. Яковенко // Київська старовина. – 1997. – № 1-2 (315). – С. 11–27.
21. O'Malley J. W. Jesuit Schools of Humanities Yesterday and Today / John W. O'Malley // Studies in the Spirituality of Jesuits. – 2015. – Vol. 47. – No. 1. – P. 1–34.

REFERENCES

1. Basenko, R. A. (2014). Antropolohichne vchennia ordenu yezuitiv u konteksti formuvannia tsinnosti suchasnoi molodi: sotsialno-istorychnyi dyskurs [Anthropological teachings of Jesuit values in the context of today's youth: socio-historical discourse]. *Prydniprovski sotsialno-humanitarni chytannia – Dnipro social and humanitarian reading: Proceedings of the Third All-Ukrainian Conference with international participation (Part. 1)*, (pp. 104–107). Dnipropetrovsk: Innovatsiia [in Ukrainian].
2. Basenko, R. A. (2014). Istorychna retrospektyva zdoroviazberihaiuchoi teorii ta praktyky v osvittii molodizhnii politytsi ordenu yezuitiv (XVI st.) [Historical retrospective of healthy theory and practice in the educational youth policy of Jesuits (XVI century)] *Navkolyshnie seredovyshche i zdorovia liudyny – Environment and health: Proceedings of the Seventh All-Ukrainian scientific-practical seminar*, (pp. 215–220). Poltava: Astraia [in Ukrainian].
3. Bitsilli, P. M. (1996). *Mesto Renessansa v istorii kultury [Renaissance Place in History of Culture]*. B. S. Kaganovich (Ed.). St. Petersburg: Mifril [in Russian].
4. Veber, M. (1994). Relihioznye idei i interesy [Religious ideas and interests]. *Relihiia i obshchestvo. Khrestomatiia po sotsiologii relihii: uchebnoie izdaniie dlia vysshikh uchebnykh zavedenii – Religion and Society. Readings on the sociology of religion: textbook*

for higher educational institutions. V. I. Haradzha & E. D. Rutkevich (Ed.), (pp. 198–208). Moskov: Nauka [in Russian].

5. Hiber, Zh. (2010). *Dukhovnost Obshchestva Isusa. Istoricheskii ocherk [Spirituality of Jesus Society. Historical Review]*. (V. Basmova, Trans). Moskov: Institut filosofii, teolohii i istorii sv. Fomy [in Russian].

6. Hrihoreva, I. L. (2000). Eerazm Rotterdamskii i dukhovnaia kultura Niderlandov XIV – XV vv. [Erasmus of Rotterdam and spiritual culture of Netherlands XIV – XV centuries]. *Vestnik Novhorodskoho hosudarstvennoho universiteta. Serii Istoricheskii nauki – Bulletin of the Novgorod State University. A series of Historical Sciences*, 15, 8–15 [in Russian].

7. Hurianova, T. N. (2010). «Novoie blahochestiiie» i eho rol v stanovlenii humanisticheskoho dvizheniia v Hermanii [«New Piety» and its role in the development of the humanistic movement in Germany]. *Vestnik Kazanskoho tekhnolohicheskoho universiteta. Serii Istoricheskii nauki – Bulletin of Kazan Technological University. A series of Historical Sciences*, 3, 182–185 [in Russian].

8. Zapovit prochanyina: Avtobiohrafiiia sviatoho Ihnatiia Loioly, zasnovnyka Yezuitiv (2003). *Will of pilgrim: The Autobiography of St. Ignatius Loyola, founder of the Jesuits*] (A. Masliukh, Trans). Lviv: Svichado [in Ukrainian].

9. Kikhle, Sh. (2004). *Ihnatii Loyola. Uchitel dukhovnosti [Ignatius of Loyola. Guru]*. Moskov: Istina i Zhizn [in Russian].

10. Konstytutsii Tovarystva Isusa ta yikh Dodatkovi Normy. (2005). *Constitutions of the Society of Jesus and their Additional Standards*. (A. Masliukh, Trans). Lviv: Svichado [in Ukrainian].

11. Loyola, I. (2007). Duhovnyie uprazhneniia [Spiritual exercises]. (S. Lihareva, Trans). *Orden iezuitov: pravda i vymysel – Order of the Jesuits: truth and fiction*. A. Laktionov (Ed.). Moskov: AST MOSKVA, 413–528 [in Russian].

12. Loyola, I. (2006). Pismo Frantsisku Bordzha, hertsohu Handiiskomu (Rim, 20 sentiabria, 1548 h.) [Letter to Francis Borgia, Duke of Gandía (Rome, 20 September 1548)]. *Sv. Ihnatii Loyola. Dukhovnyie uprazhneniia. Dukhovnyi dnevnik – Saint Ignatius of Loyola. Spiritual Exercises. Spiritual diary*. (pp. 366–369). Moskov: Institut filosofii, teolohii i istorii sv. Fomy [in Russian].

13. Omienn, Dzh. (1994). *Khristianskaia dukhovnost katolicheskoi traditsii [Christian Spirituality in the Catholic tradition]* (N. Vakulenko, Trans). Rome; Liublin: Izd-vo Sviatogo Kresta [in Russian].

14. Ratio studiorum: Uklad studii Tovarystva Isusovoho. Systema yezuitskoi osvity. (2008). *The way of Studies of Society of Jesus. Jesuit education system*. (R. Paranko & A. Masliukh, Trans). Lviv: Svichado [in Ukrainian].

15. Foma, Kempiiskii. (2007). *O podrazhanii Khristu [The Imitation of Christ]* (K. P. Pobedonostseva, Trans). Odessa [in Ukrainian].

16. Formuly instytutu Tovarystva Isusa, skhvaleni i pidtverdzeni papamy Pavlom III i Yuliiem III (2005). [Formula of Institute of the Society of Jesus, approved and confirmed by Popes Paul III and Julius III]. *Konstytutsii Tovarystva Isusa ta yikh Dodatkovi Normy – Constitution of the Society of Jesus and their Additional Standards*. (A. Masliukh, Trans). Lviv: Svichado [in Ukrainian].

17. Shevchenko, T. M. (2011). Humanistychni zasady yezuitskoi osvity [Humanistic principles of Jesuit education]. *Relihiia v Ukraini – Religion in Ukraine, 20.01.2011*. Retrieved from <http://www.religion.in.ua> [in Ukrainian].

18. Shmohrunov, Z. (1863). Tridentskii sobor [Trent]. *Trudy Kiievskoi Dukhovnoi Akademii – Proceedings of Kiev Theological Academy, Sentiabr*, 4–61 [in Russian].

19. Shmonin, D. V. (2006). *V teni Renessansa: vtoraiia skholastika v Ispanii [In the shadow of the Renaissance: the second scholasticism in Spain]*. St. Petersburg: Izd-vo S.-Peterb. un-ta [in Russian].

20. Yakovenko, N. M. (1997). *Latynske shkilnytstvo i «shkilnyi humanizm» v Ukraini kintsia XVI – seredyny XVII st. [Latin schooling and «school of humanism» in Ukraine late XVI – middle XVII century]*. *Kyivska starovyna – Kyiv old*, 1–2 (315), 11–27 [in Ukrainian].

21. O'Malley, J. W. (2015). *Jesuit Schools of Humanities Yesterday and Today. Studies in the Spirituality of Jesuits*, 47, 1, 1–34 [in English].

РЕЗЮМЕ

Басенко Руслан. «Паломник католического Ренессанса»: становление духовно-педагогических и этико-антропологических идеалов Игнатия Лойолы в рецепциях академической и конфессиональной историко-педагогической традиции.

В предложенном исследовании, на основе изучения академических и конфессиональных историко-педагогических работ по анонсированной теме, раскрыты христианско-гуманистические и философско-антропологические источники, конкретизированы социокультурные условия, обоснованы объективные и субъективные факторы становления педагогической идентичности и образовательно-воспитательных практик основателя католического ордена иезуитов Игнатия Лойолы – духовного лидера, гениального организатора, рассудительного наставника молодежи, который, называя себя паломником, теоретически построил и реализовал глубоко продуманные духовно-педагогические смыслы, внедрение которых стало крепкой основой так называемого католического Ренессанса, в значительной мере способствовало убедительным успехам посттридентского развития католического образования и орденой молодежной политики.

Ключевые слова: Игнатий Лойола, орден иезуитов, игнатианская педагогика, «Новое благочестие», «образовательное благочестие», христианский гуманизм, «парижский метод», молодежная политика, историография, педагогика молитвы, духовно-педагогические смыслы.

SUMMARY

Basenko Ruslan. "Pilgrim of the catholic renaissance": the formation of spiritual and educational, ethical and anthropological ideals of Ignatius Loyola in reception of academic and religious historical and pedagogical tradition.

A period of European Renaissance is the birth of the modern personality and virtues Renaissance Christian humanism is a model of ethical attitudes today. The first attempt of early modern European youth education in educational system of coordinates of Renaissance humanism, no doubt, was created within the youth Order of St. Ignatius.

In the proposed study, based on the research of academic and confessional, historical and pedagogical achievements of the announced topic we uncovered the Christian-humanistic, philosophical and anthropological sources, specified socio-cultural conditions, substantiated the objective and subjective factors of formation of identity and pedagogical practices of the founder of Catholic Jesuit order – Ignatius Loyola. He is a spiritual leader, a brilliant organizer and sensible young coach who, calling himself a pilgrim, theoretically built and implemented profound spiritual and pedagogical meanings, which further became the base for so-called "Catholic Renaissance" and contributed to the convincing success of posttrident advancement of Catholic education and youth policy.

The proposed research reveals, for the first time in the national historical and pedagogical discourse, the philosophical and anthropological background; it also determines

the essential spiritual and pedagogical, moral and aesthetic sense, grounds socio-cultural and civilization significance of epy educational heritage and educational initiatives of the founder of the Catholic order of the Jesuits, Ignatius Loyola. The author proved the harmony of pedagogical thinking of the first Jesuit and the Renaissance and humanistic worldview of Western thinkers. Our thesis also pedagogically interprets the pedagogy of prayer and spiritual exercises of Ignatius Loyola and analyzes its educational guidelines for spiritual and Christian foundations of pedagogical relationships, principles of care for the personal growth of the youth, methodology of the development of Christian virtues.

The author came to the reasoned conclusion that the pedagogical concept of Ignatius Loyola played semantic role in the genesis of the European pedagogy of modern times, and its theoretical and methodological, organizational, pedagogical, methodological and technological concepts, no doubt, are recognizable in modern education and educational practices, that is a significant evidence of educational power of youth initiatives of St. Ignatius rank.

Key words: *Ignatius Loyola, Jesuit Order, Ignatius pedagogy, "new piety", "enlightened piety", Christian humanism, "Paris method", youth policy, historiography, pedagogy of prayer, spiritual and pedagogical meanings.*

УДК 37.026;738.4(477.52).Б43

Марина Білоцерковець

Сумський національний аграрний університет

ORCID ID 0000-0003-4692-3444

ПРОФЕСІЙНІ СИТУАЦІЇ В ЕВРИСТИЧНОМУ НАВЧАННІ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН

У статті розглядається використання навчальних ситуацій для засвоєння теоретичних знань з гуманітарних дисциплін у руслі евристичних технологій. Розкрито сутність евристичної професійної ситуації як активної форми інноваційного навчання, необхідної для створення особистісно значимого знання та професійного росту студентів аграрних спеціальностей. Підтверджено ефективність евристичних професійних ситуацій для використання й удосконалення засвоєних теоретичних знань з гуманітарних дисциплін на прикладі авторської розробки, що ілюструє пошуково-творчий підхід до організації навчального процесу.

Ключові слова: *евристичні технології, професійна ситуація, теоретичні знання, гуманітарні дисципліни, студенти аграрних спеціальностей, навчальний процес, інноваційне навчання, засвоєння.*

Постановка проблеми. Наразі в теорії та практиці вищої професійної школи особливо гостро стоїть проблема розвитку творчих здібностей і вмінь студентів як складової професійної компетентності фахівця. Орієнтація традиційної освіти на формування у студентів переважно репродуктивного мислення призвела до негативних наслідків: багато випускників ВНЗ, які мали прекрасні академічні результати, не здатні використовувати отримані знання в нестандартній ситуації, під час розв'язання виробничих чи ділових завдань у сфері своєї професійної діяльності. Обмеження у викладанні лише застарілими, хоча й звичними методами створило ситуацію, коли в більшості